

Vliv školní knihovny na rozvoj osobnosti mladého člověka a možnosti spolupráce s veřejnou knihovnou

Jana Nejezchlebová / Moravská zemská knihovna / e-mail: jananej@mzk.cz

Úvod

Psycholog Herbert Gerjuoy z Human Resources Research Organization to říká prostě: „Nový vzdělávací systém musí naučit, jak má (student) klasifikovat a reklasifikovat informace, jak má zhodnotit jejich pravdivost, jak má – když je to nezbytné – měnit kategorie, jak má přecházet od konkrétního k abstraktnímu a zpět, jak se má dívat na problémy z nového pohledu – jak má vzdělávat sám sebe. Negramot budoucnosti nebude člověk, který neumí číst, bude to člověk, který se nenaučil, jak se má učit.“ [1]
Pro samotného jedince se stává zvládnutí takto pojatého vzdělávání přímo existenční nezbytností. Změny chápání významu a obsahu vzdělávání reflektují i Rámcové vzdělávací programy (dále též RVP), které mění výuku na základních i středních školách.

Na mezinárodní trendy ve vzdělávání, v požadavcích na gramotného člověka 21. století, které jsou zakotvené v četných dokumentech (Vzdělávání pro 21. století, Memorandum o celoživotním vzdělávání, závěry tzv. Lisabonského procesu) reaguje i Česká vláda dokumentem Strategie celoživotního učení v ČR, který byl schválen usnesením vlády České republiky dne 11. července 2007 a ukládá předložení Implementačního plánu Strategie celoživotního učení vládě do 31. prosince 2008.

1. Jaká jsou specifika školních a veřejných knihoven?

Reforma výuky vede od instruktivních metod ke konstruktivním. Mění se tedy způsob výuky, její metody. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání uvádí mezi očekávanými výstupy, že žák:

- vyhledává informace na portálech, v knihovnách a databázích,
- ověřuje věrohodnost informací a informačních zdrojů, posuzuje jejich závažnost a vzájemnou návaznost,
- používá informace z různých informačních zdrojů.

Pro knihovníky je proto právě v této době (na MŠ a ZŠ jsou RVP již podkladem pro tvorbu Školních vzdělávacích programů, na SŠ bude výuka vycházet z RVP od 1. 9. 2009) velmi důležitá spolupráce s učiteli a seznámení se s těmito změnami ve školách. Učitelům je třeba ukázat a vysvětlit možnosti knihoven, obsah a cíl práce s informacemi a připravenost knihoven podpořit nové trendy výuky. Implementovat informační vzdělávání do školních vzdělávacích programů a spolupracovat s učiteli na jejich realizaci. Společně připravit hodiny nebo lekce informačního vzdělávání v knihovně. Získané schopnosti a dovednosti žáků a studentů posílit a ověřit na připravených projektech, na formách projektového vyučování. Informační výchovu připravovat mezipředmětově, propojit znalosti z různých předmětů do zadaných úkolů nebo projektů.

Novinkou rámcových programů je požadavek výstupů z nejrůznějších projektů a vzdělávacích oborů. Nejen ústních i písemných. To znamená větší důraz a požadavky na znalost standardů a norem pro zpracování odborných prací, jejich úpravu, formu, citace. To vše umíme, můžeme žáky, studenty, ale i učitele naučit. Jen je o tom přesvědčit a přivést do knihovny. Uvědomíme-li si pozitiva veřejných a školních knihoven, pochopíme zcela jasně nezbytnost jejich vzájemné koordinace a kooperace, podpory a rozvíjení práce s uživateli.

Veřejné knihovny mají kvalitní a bohaté fondy informačních dokumentů, profesionální personál, prostorové a technické vybavení. Na základě tohoto zázemí mohou poskytovat pestré aktivity, zajišťovat potřeby a požadavky pro podporu a rozšíření výuky i využití volného času.

Školní knihovny mají nezastupitelné možnosti, které jim poskytují propojení s výukou, možnost každodenního systematického působení na žáky a studenty, jejich motivace i prostor pro prezentaci výsledků získaných z jejich práce studijní i čtenářské v knihovně i v soukromí.

2. Zkušenosti veřejných knihoven jsou cenné pro školní knihovny

Současné studijní a informační centrum školy má pro zajištění své funkčnosti tyto úkoly:

- poskytovat knihovní i informační služby z jednoho centra celému společenství školy,
- zajistit maximální přístupnost knihovny i přímý přístup k fondům dokumentů a informačním zdrojům,
- vytvořit studijní prostředí vhodné a inspirující pro práci s informacemi, pro podporu čtenářství, místo pro tvořivou aktivitu žáků i učitelů,
- získat pro využívání služeb studijního a informačního centra učitele, spolupracovat s nimi na doplňování a využívání literatury a ostatních dokumentů a tím integrovat knihovnu do nejrůznějších vyučovacích předmětů, do školního vzdělávacího programu,
- respektovat základní knihovnické standardy a tím zjednodušit a zpřehlednit práci vlastní knihovny, vytvořit tak podmínky pro uplatňování informační výchovy ve škole a zajistit orientaci žáků v dalších knihovnách (vysokoškolských, veřejných),
- z hlediska rozvoje osobnosti žáka i učitele vytvářet potřebu s informacemi pracovat, vést k alternativnímu přístupu ke knize, k získávání informací, znalostí, z nichž dovede pak žák mít užitek pro sebe i pro své okolí (spolužáky),
- z didaktického hlediska pomáhat ve škole vytvářet dovednosti a návyky v práci s informacemi, komplexní využívání všech typů dokumentů,
- praktickou každodenní činností se systematicky podílet na vyučovacím procesu všech žáků ve škole.

Tyto funkce by se měly stát samozřejmostí, protože v postupujícím 21. století jsou na knihovny kladeny již další požadavky. Studijní a informační centrum školy, nebo prostě školní knihovna, musí jít za svými uživateli, do virtuálního prostředí, být vždy tam, kde je uživatel, ve chvíli, kdy potřebuje určitou informaci. Pro veřejné knihovny je tento přístup stále více reflektovanou skutečností, webové stránky veřejných knihoven poskytují informace i online služby. Zcela neznámou praxí je tento přístup pro školní knihovny, studijní a informační centra škol. Jejich webové stránky by měly nejen informovat o existenci knihovny ve škole, poskytovat základní kontaktní údaje, měly by umožňovat vstup do katalogů, k dalším informačním zdrojům, online služby, ale také výukové materiály, odkazy na literaturu a další odkazy v přímém propojení na výuku.

3. Projekt Možnosti spolupráce veřejných knihoven a škol v 21. století

Rozvoj čtenářských dovedností, tak byl nazván šestidenní kurz, který pořádala Moravská zemská knihovna v Brně spolu s Městskou knihovnou ve Znojmě v průběhu roku 2007. Proč jsme připravili tento kurz netypický svou formou i obsahem a získali lektorku Kritického myšlení o.s. a editorku čtvrtletníku Kritické listy, která pracuje s učiteli, Ninu Rutovou? S návštěvností dětských i dospělých čtenářů se potýkají všechny veřejné knihovny. Knihovníci hledají moderní, zajímavé, netradiční formy práce s knihou, ale i další kulturní aktivity (výstavy, besedy, koncerty, poetická čtení apod.), aby zaujali stávající čtenáře a přilákali do knihovny i ostatní. Ale jako profesionálové také vědí o dalším velkém problému, kterým je kvalita čtení. S tímto problémem mohou učitelům i dětem výrazně pomoci. Dlouholeté zkušenosti mají z knihovnicko-bibliografických lekcí, práce s knihou, hodin informační výchovy. Potřebují ale vědět a znát, jak pracují dnešní

učitelé. Proto bylo naší snahou najít lektora, který nám ukáže prakticky, jaké metody používají učitelé ve výuce a současně se s námi zamyslí, jak tyto metody využít v práci knihoven. V roce 2008 jsme proto dále spolupracovali s Ninou Rutovou a začali, s dotační podporou Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP), realizovat projekt Možnosti spolupráce veřejných knihoven a škol v 21. století. V MĚK v Jihlavě se v květnu – červnu 2008 konal šestidenní kurz pod názvem Pomoc veřejných knihoven s realizací průřezových témat a klíčových kompetencí. Kurzu se zúčastnilo i několik knihovnic ze školních knihoven, takže mohla probíhat výměna zkušeností při zpracovávání zadaných úkolů i v kuloárech.

Absolventky kurzu si uvědomily, že se postup přípravy besed, lekcí pro školy, pro čtenáře knihoven (a nejen žáků základních a středních škol, ale různých věkových kategorií) mění. Pokud chtějí připravit pro uživatele zajímavé, informačně přínosné a moderně pojaté vzdělávací programy, je třeba pozměnit již vlastní přípravu, rozvažování, přístup k vybranému tématu. A naopak i téma (jeho rozsah, strukturu, šíři informací) upřesnit, doplnit na základě vstupního přístupu. Při vlastním zpracování postupovat se znalostí metod kritického myšlení, jejich modifikace na základě vlastních zkušeností a praxe v knihovně. Vycházet z dobré znalosti situace ve školách, cílů rámcových vzdělávacích programů a především požadavků občanů informační společnosti, kteří se potřebují umět učit a orientovat ve světě kolem sebe. Účastnice kurzu si prakticky vyzkoušely zmíněné postupy. Pod vedením lektorky si postupně uvědomovaly změnu v promýšlení a domýšlení takto připravené a zpracované lekce, rozdíl od jejich dosavadního, mnohdy rutinně praktického přístupu.

Několik programů zpracovaných v kurzu bylo publikováno ve sborníku Informační gramotnost 6 (Brno, MZK 2008) a další budou vystaveny na webových stránkách.

Knihovnice často zastávají názor, že školy, s nimiž spolupracují, kreativní metody, metody vycházející z kritického myšlení, ve výuce vůbec nevyužívají, po knihovně takto koncipované aktivity tudíž nepožadují. Právě v tom je ale velká příležitost pro knihovny.

V praxi se setkáváme se dvěma přístupy:

- školy takto pracují a knihovny se stávají partnerem na velmi dobré profesionální úrovni,
- školy ještě tímto způsobem nepracují a knihovna je inspirátorem, tím, kdo může ukázat, jakými metodami lze se žáky a studenty pracovat, jak je zaujmout a motivovat pro práci s informacemi, jak jim přiblížit nejrůznější témata rozvíjející školní vzdělávací program, přivést je k samostatné, aktivní práci. Náročné je získat ke spolupráci i učitele.

4. Informační vzdělávání v knihovnách

V Moravské zemské knihovně probíhá v listopadu roku 2008 již 7. ročník konference Informační gramotnost – vědomosti a dovednosti pro život. Konference se systematicky zabývá prostřednictvím četných přednášek pedagogických odborníků, učitelů, ředitelů škol a knihovníků změnami ve školách, rozvojem informační gramotnosti, činností školních knihoven a jejich transformací na informační a studijní centra škol. Změny ve výuce a rozvoj v zapojování školních knihoven do výukových programů škol, jejich význam pro podporu informační gramotnosti a rozvoj osobnosti žáků a studentů dokládá i šest sborníků, které z konferencí MZK vydává.

Tyto zkušenosti lze využít i v práci veřejných knihoven. Veřejné knihovny mají dlouholetou tradici výchovy k práci s knihou, s informacemi, organizují desítky (spíše stovky) knihovnických lekcí, informačních hodin. I tato činnost, stejně jako ostatní knihovnické procesy, se vyvíjí v souvislosti se změnami a rozvojem knihoven a požadavky uživatelů.

Již v roce 2006 jsme hlouběji rozebírali obsah i formu informační výchovy ve veřejných knihovnách. Spolu se školními knihovnami se sešli knihovníci z veřejných knihoven na semináři v Obchodní akademii ve Valašském Meziříčí (seminář organizovala MZK v Brně a Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně). K tématu jsme se vrátili v roce 2008 a spolu se Studijní a vědeckou knihovnou v Hradci Králové Moravská zemská knihovna připravila, jak jsme pracovně nazvali, nultý ročník semináře Informační

výchova ve veřejných knihovnách. Seminář byl dvoudenní, první den zástupci veřejných knihoven a knihoven základních, středních a vysokoškolských informovali o své praxi a zkušenostech z informačního vzdělávání (podrobnosti viz Zpráva o semináři Informační výchova ve veřejných knihovnách na <http://www.inflow.cz>) a druhý den probíhala dílna Boženy Blažkové pod názvem Informační výchova dříve a dnes. Tento seminář měl již konkrétní závěr (na rozdíl od Valašského Meziříčí), protože knihovny již samy pociťují potřebu určitého kvalitativního posunu v oblasti informační výchovy a vzdělávání, větší systematickosti v této významné činnosti dětských oddělení i oddělení pro dospělé čtenáře ve veřejných knihovnách. To však předpokládá znalost potřeb škol, vytvoření standardu informační gramotnosti žáka základní školy i studenta střední školy, na základě těchto zjištění vytvoření koncepce informační výchovy veřejné knihovny. Je to práce pro tým, proto souhlasili někteří zástupci veřejných knihoven a zejména účastníci z krajských knihoven s vytvořením pracovní skupiny. Tato skupina (budeme o ní informovat) připraví již podklady a návrhy na jednání semináře, který se uskuteční v 1. polovině roku 2009 ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové.

5. Kontinuita v práci knihoven

Školní knihovna je neoddělitelně propojena se školou a jejím výukovým programem. Přesto by měla spolupracovat s ostatními knihovnami. Vzájemná podpora a rozvíjení činnosti veřejných a školních knihoven – připomeňme rozsah fondů, regionální fondy, stále se v posledních letech výrazně a rychle zkvalitňující technické vybavení, prostorové vybavení většiny veřejných knihoven, šíře činnosti – od podpory výuky, rozvoje informační gramotnosti k volnočasovým aktivitám. Chceme, aby z dětí, které procházejí základní a střední školou, rostli informačně gramotní občané (někteří z nich budoucí vysokoškoláci, jiní občané, kteří se potřebují uplatnit na trhu práce, být zaměstnatelní ve stále rostoucí konkurenci zemí EU). Je tedy zcela nezbytné motivovat je, ukázat jim význam práce s informacemi pro jejich profesní i osobní život, naučit je dovednostem, návykům, vědomostem.

Žádná knihovna, veřejná, školní, vysokoškolská, odborná, nemůže tento úkol, tyto náročné požadavky společnosti zajistit pouze svými silami. A to ani v případě, že je technicky a prostorově na vynikající úrovni, má rozsáhlé kvalitní fondy a skvělý profesionální tým pracovníků. Jsou nutné propojení, návaznost práce jednotlivých oddělení v rámci jedné knihovny (v případě knihoven veřejných), propojení výukového programu, činnosti školy a školní knihovny-informačního a studijního centra školy (v rámci jedné školy), tak mezi knihovnami samotnými.

Ve školní knihovně se tak dostáváme k dalšímu náročnému požadavku, možná lze říci kvalitativnímu stupni rozvoje činnosti (vybudování školního informačního centra, organizace práce knihovny podle knihovnických standardů, vytvoření odpovídající spolupráce a získání podpory od vedení školy a pedagogického sboru, zajištění implementace metod informačního cyklu a informační výchovy do výukového procesu školy), kterým je koordinace a spolupráce s ostatními informačními vzdělávacími institucemi a především s veřejnými knihovnami.

6. A ještě jeden aktuální problém. Umí školní knihovnu efektivně využívat pedagogický sbor školy?

Proč je tato otázka klíčová pro práci informačního a studijního centra školy i pro úspěšnou realizaci výukového programu školy a tedy pro rozvoj informační gramotnosti žáků a studentů? Učitelé nemají odpovídající zkušenosti a znalosti z práce s informacemi, neumí využívat metody informačního vzdělávání v předmětu, který vyučují. Těžko tedy mohou k práci s informacemi vést své studenty.

Stále přetrvává představa zaměření školní knihovny jako sbírky doporučené četby a prostoru, který je využívám učitelé českého jazyka.

Veřejné knihovny by proto měly do svých plánů informační výchovy zařadit nejen žáky a studenty, ale zaměřit se také na pedagogy a nabídnout jim pomoc a spolupráci.

Moravská zemská knihovna rozšířila nabídku pro školy, kterou doposud tvořil akreditovaný kurz pro učitele vedoucí školní knihovny o další, zcela nový typ kurzu, který je zaměřený na práci s informacemi pro všechny učitele školy, bez ohledu na předmět, který vyučují. Tento akreditovaný kurz „Rozvoj informační gramotnosti na základních a středních školách. Práce s informacemi pro učitele“, bude oddělení knihovnictví realizovat na přelomu roku 2008/2009 a zkušenosti a poznatky budou zveřejněny.

Proč je toto vše důležité?

Spolupráce a návaznost v činnosti knihoven zajistí systematickosti a cílevědomost v informační výchově a vzdělávání žáků a studentů. Umožní plynule rozvíjet a prohlubovat informační znalosti, návyky a dovednosti, rozvíjet informační gramotnost a tím i osobnost mladého člověka, který pak bude schopen se orientovat v narůstajícím množství informací.

Bude aktivně a kreativně přijímat neustálé změny a zvyšující se nároky, celoživotně se bude schopen vzdělávat a uplatní se na trhu práce. Společnost tím získá, protože tento člověk pro ni bude přínosem, platným členem.

Informací není málo, ale příliš mnoho. V takové situaci se objevuje naléhavá potřeba třídění. Jak odlišit zmo od plev, podstatné od nepodstatného, informace od dezinformací, vědomosti od hloupostí, když se nám nabízí neomezené množství úplně všeho? Jak můžu v noci klidně spát, jestliže jsem přes den odfiltroval 99,99 % informací, jež jsem mohl prozkoumat – jak si můžu být jistý, že ta poslední setinka, kterou využívám, je skutečně ta nejzásadnější, když jsem se zbytkem informací vůbec nezabýval? [3]

Literatura:

1. TOFFLER, Alvin. *Šok z budoucnosti*. 1. vyd. Praha : Práce, 1992. s. 199. ISBN 80-208-0160-X.
2. BRDIČKA, Bořivoj. Role školní knihovny v procesu technologické inovace výuky. In *Informační gramotnost*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2006. s. 45-54. ISBN 80-7051-167-2.
3. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Tyranie okamžiku*. Brno : Doplněk, 2005. s. 27. ISBN 80-7239-185-2.
4. NEJEZCHLEBOVÁ, Jana. Informační vzdělávání ve veřejných a školních knihovnách – nutná kontinuita. *Informační gramotnost 6*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2008, s. 65-69. ISBN 978-80-7051-179-4.
5. NEJEZCHLEBOVÁ, Jana. Pomoc veřejných knihoven s realizací průřezových témat a klíčových kompetencí. *Informační gramotnost 6*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2008, s. 87-90. ISBN 978-80-7051-179-4.
6. *Medzinárodná konferencia „Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škol“ : 2. zborník*. Bratislava : Slovenská pedagogická knižnica, 2008. 128 s. ISBN 978-80-970017-3-5. Dostupné z WWW: <http://www.spgk.sk/swift_data/source/docky/material.pdf>.